

סימן נט

רחיצת אבל היושב שבעה בימי הקיץ החמים

אלול תש"ע

שאלה:

אישה אבלה ל"ע שישבה שבעה בימות הקיץ הלוהטים באזור שהלחות גבוהה והחום רב, שאלה - האם מותר לה להתרחץ בערב כדי להסיר את הזיעה הגורמת לה סבל רב?

תשובה:

א. עיקר דין רחיצה לאבל

איסור רחיצה לאבל בשבעה מובא בגמ' מו"ק (דף ט"ו ע"ב): "אבל אסור ברחיצה, דכתיב: (שמואל ב' י"ד, ב) 'ואל תסוכי שמן', והרחיצה בכלל סיכה". וכתב רש"י (שם ד"ה ורחיצה) מקור לדברי הגמ' שרחיצה בכלל סיכה "דכתיב (תהילים ק"ט י"ח): 'ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו'". וכן פסק הרמב"ם (הל' אבל פ"ה ה"ג-ד'): "ומנין שהאבל אסור לכבס בגדיו ולרחוץ גופו ולסוך? שנאמר: 'התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן', ורחיצה בכלל סיכה, שהרחיצה קודמת לסיכה, שנאמר: 'ורחצת וסכת'".

ובגמ' תענית (דף י"ג ע"א) מובא: "אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: כל שהוא משום אָבֵל, כגון תשעה באב ואבֵל - אסור בין בחמין בין בצונן; כל שהוא מקום תענוג, כגון תענית ציבור - בחמין

אסור בצונן מותר". וביאר רש"י (שם ד"ה כל שהוא): "כל תענית שאסרו חכמים רחיצה משום אבל, כגון ט' באב שהוא משום אבלות חורבן, וכל-שכן אבל ממש שמתו לפניו דאית ליה צערא טובא, אסור בין בחמין בין בצונן". נמצאנו למדים שיש חילוק בין אבלות לבין תעניות ציבור על הגשמים וכדו', שבאבלות גזרו על כל רחיצה גם אם אינה לשם תענוג, כרחיצה בצונן, ובתעניות ציבור אסור רק תענוג ולכן אסרו רחיצה בחמין בלבד, אבל בצונן התירו.

ובהמשך הגמ' (שם) מובא: "ת"ש... וכשאמרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר, וכן אתה מוצא במנודה ובאבל... ובמאי עסקינן? אילימא בחמין פניו ידיו ורגליו מי שרו? והאמר רב ששת אבל אסור להושיט אצבעו בחמין וכו'".

בהמשך הגמ' מובאות ב' גרסאות בשם רבא: "אמר רבא אבֵל מותר לרחוץ בצונן כל שבעה, מידי דהוה אבשרא וחמרא". וכתב שם רש"י (ד"ה מיד'): "דתענוג הם כצונן". למדנו מדבריו, שאע"פ שרחיצה בצונן בימי הקיץ היא תענוג, לא אסורה לאבל, כפי שלא אסרו לו אכילת בשר ויין, ורק תענוג גדול כרחיצה בחמין נאסרה לו. "איכא דאמרי אמר רבא: אבֵל

איסטניס אני". ובגמ' שם: "מאי טעמא דר"ג? קסבר אנינות לילה דרבנן ובמקום איסטניס לא גזרו רבנן".

האם ר"ג רחץ במים קרים או במים חמים?

הרמב"ם בפירושו המשניות (שם) כתב: "רחיצה זו היתה במים חמים לפי שאבל אסור ברחיצת חמין, ופירוש איסטניס, שגופו מצונן, נגזר מן צנה אע"פ שנכתב בסמך, וזה מצוי הרבה בשפות". וכתב ה'מלאכת שלמה' (שם): "ומשמע אפילו כל גופו, דכיוון שהוא אסטניס מצטער הרבה".

מדברי הרמב"ם מבואר שמדובר באבל חולה מצונן שהתירו לו להתרחץ אפילו במים חמים (מפני שמים קרים לא מועילים למחלת הצינון), דבמקום חולי לא גזרו רבנן.

אך מדברי שאר הראשונים לא משמע שהיתר זה נובע מדין חולי. רש"י כתב (ד"ה רחץ): "ואע"פ שאבל אסור ברחיצה הוא רחץ כדאמר טעמא אסטניס אני והוא אדם מעונג ומפונק". ומדוע לאדם מעונג ומפונק התירו לרחוץ באבלו מה שאסור לכל אבל אחר? עונה על כך התוס' (שם ד"ה אסטניס): "ואיכא צער אם לא היה רוחץ, דאינו אסור לרחוץ בימי אבלו אלא משום תענוג". כלומר, התוס' הבינו שלאבל נאסרה רחיצה של תענוג, אבל רחיצה שמטרתה מניעת צער לא נאסרה.

כתוצאה ממסקנה זו מסיקים התוס' כמה מסקנות להיתר: א. מי שיש לו 'ערבוביא' בראשו מותר לו לחפוף ראשו. ב. רבינו שמואל התיר ליולדת

אסור בצונן כל שבעה. מאי שנא מבשר ויין? התם לפכוחי פחדיה הוא דעביד (=להפיג דאגתו)". לפי לישנא זו גם רחיצה בצונן נאסרה לאבל, משום שכל תענוג כלשהו נאסר לו, וההיתר לאבל לאכול בשר ויין הוא היתר מיוחד שנובע מדאגה לשלומו ומהצורך להוציאו מהדיכאון שבו הוא שרוי.

הגמ' שם מסכמת: "והלכתא אבל אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל שבעה, אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר. אבל לסוך - אפילו כל שהוא אסור, ואם לעבר את הזוהמא מותר". וכן פסק הרמב"ם (הל' אבל פ"ה ג'ד'): "אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו, ואם להעביר את הזוהמה מותר. וכן אסור ברחיצת מקצת גופו בחמין, אבל בצונן רוחץ פניו ידיו ורגליו, אבל לא כל גופו". וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' שפ"א ס"א): "רחיצה כיצד? אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן, אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר. ואם היה מלוכלך בטיט וצואה - רוחץ כדרכו ואינו חושש".

ולכאורה לאחר דברים כה מפורשים מפי הרמב"ם והשו"ע, נראה שאין כל מוצא להתיר רחיצת כל הגוף אפילו בצונן!

ב. רחיצת אבל איסטניס

אלא שאין דין זה פשוט כלל ועיקר, שהרי בגמ' ברכות (דף ט"ז ע"ב) מובאת משנה: "רחץ [רבן גמליאל] לילה הראשון שמתה אשתו. אמרו לו תלמידיו: לימדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ, אמר להם: איני כשאר בני אדם,

אנוכי", וכך השיב להם: מדבריתם נראה דאם לא ירחוץ מצטער הוא, א"כ אין כאן מקום שאלה, דאפילו בת"ב, ואפי' ביר"כ, לא נאסרה רחיצה אלא של תענוג. ומסיים הירושלמי (שם): "ר' יוסי ברבי חנינא, ראו אותו טובל (ביום אבלו) אם לקריו לא ידיען, אם להקר גופו שאין רחיצת צוננין רחיצה לא ידעין". ומבאר בעל 'ספר חרדים' בביאורו על גיליון הירושלמי (שם) שהתלמידים ראו את ר' יוסי בר' חנינא טובל ולא ידעו האם עושה זאת משום שהיה בעל קרי וטבל למצווה או שמא טבל להקר כי לא נאסרה לאבל אלא רחיצה בחמין, והגמ' נשארת בספק. ומסיים בעל 'ספר חרדים' (שם): "ומסקנת הבבלי בפ"ק דתעניות דכל גופו אסור, וספיקא דרבנן לקולא ואסור לרחוץ מקצת גופו בחמין, אבל רוחץ פניו ידיו ורגליו".

ג. האם הירושלמי חולק על הבבלי?

בתחילה הירושלמי הביא מחלוקת בן ר' נתן האוסר רחיצה כל שבעה לחכמי הדרום שהתירו רחיצה כל שבעה. וביאר הירושלמי שהמתירים רחיצה בשבעה עשו אותה כאכילה ושתיה. באיזו רחיצה מדובר? האם בחמין או בצונן? אם מדובר בצונן – אזי מחלוקת חכמי הדרום ור' נתן היא היא מחלוקת שתי הלישנות בבבלי בדעת רבא – האם רחיצה בצונן הותרה לאבל כל שבעה כדין בשר ויין, או לא. וכאמור, מסקנת הבבלי לאסור רחיצת כל הגוף אפילו בצונן. ומכיוון שבירושלמי הסיקו שמי שעלו לו חטטין בראשו מותר לו לרחוץ

אבלה לרחוץ בימי ה'שבעה', וה"ה בתשעה באב. ג. מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ביוה"כ ואינו חושש, ואע"ג דסיכה כשתיה ביוה"כ (כן משמע במסכת יומא דף ע"ז ע"ב). [נראה לכל זה מביא התוס' מהירושלמי (על אתר ברכות פ"ב ה"ז, ומובא כ"ג בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה) וז"ל: "וכן משמע בירושלמי אבל אסור ברחיצה, הדא דתימא ברחיצה של תענוג אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר, כהדא דאיתמר מי שיש לו חטטין ברישיה וכו'"].

אמנם בירושלמי מובא (שם): "מאן תנא אבל אסור ברחיצה כל שבעה? ר' נתן", ובהמשך מובאת ברייתא: "מקום שנהגו להרחיץ אחר המיטה מרחיצין, ובדרום מרחיצין. א"ר יוסי בי ר' אבון, מי שהוא מתיר את הרחצה הזאת, עושה אותה כאכילה ושתיה". ובאר ב'פני משה' (שם ד"ה מי שהוא): "מפני שהוא עושה אותה כאכילה ושתיה דאי אפשר בלא כך, וכן הוא סובר ברחיצה למי שהורגל בה". וממשיך הירושלמי (שם): "הדא דתימר ברחיצה של תענוג, אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר כהדא דשמואל בר אבא, עלו בו חטטין אתון שיילון לר' יסא, מהו דיסחיה? (האם מותר לו לרחוץ) אמר לו, דלא יסחי מיית הוא – אין בעי אפילו בתשעה באב, אין בעי אפילו ביר"כ". ופירש בעל 'ספר חרדים' (על הירושלמי שם) שאין הכוונה שאם לא ירחץ ימות ממש (דא"כ הוי פקו"נ ופשיטא דשרי), אלא הכוונה שייגרם לו צער רב עד שיקוץ בחייו, כמו שאמרה רחל: "הבה לי בנים ואם אין מתה

שהיה איסטניס - מפני שרחצתו שייכת לסוג השלישי, שאינו להנאה כלל, ואלמלא היה רוחץ היה נגרם לו צער (כמו חטטין). ומה שהתיר הבבלי (תענית שם) לסוך אם זה להעביר הזוהמה התיר הירושלמי (שם) לרוחץ אם עלו בו חטטין בראשו אפי' ביו"כ ובת"ב וכ"ש בנידוננו.

כדברי התוס' מוכח נמי בריטב"א (חידושו על ברכות דף ט"ז ע"ב ד"ה אלמא קסבר) על דברי הגמ' (ברכות שם) שבמקום איסטניס לא גזרו כתב: "י"מ משום דהוה ליה סכנה ולפיכך מותר. ואינו נכון דא"כ פשיטא ומה בא להשמיענו? אין לך דבר שעומד בפני פקו"נ, אלא (הפירוש) הנכון דכל היכא שלא יהא רחיצה של תענוג מותר כיוון שיש בו צער, וראיה לדבר דביו"כ דהוא אסור בסיכה, אפ"ה אמרו שאם היו לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש, וכיוון שאפילו ביו"ה שהוא מן התורה התירו שלא במקום סכנה, כל שכן באבלות שרוחץ אע"פ שאין שם סכנה כיוון שיש בו צער, כדאמרינן בנדרים (פ"א ע"א) ערבוביתא דרישא מתיא לידי עוירא, פירוש מתוך האבק שנעשה בראש והמאכלת מזיק לעינים כשמתאחר מלרוחץ. והאי רחיצה של ר"ג לא היתה לתענוג אלא להעביר הזוהמה שלא היה יכול לסבול, ותלמידיו חשבו דלתענוג היה רוחץ, והכי איתא בירושלמי הדא דתימא ברחיצה של תענוג אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר".

- מסיקים התוס' שמסקנות הבבלי והירושלמי זהות - שרק רחיצה שהיא לשם תענוג נאסרה. ור"ג שרוחץ כל גופו, מכיוון שהיה איסטניס, לא היתה הרחיצה נחשבת לרחיצה של תענוג אלא לרחיצה למניעת צער, כדין מי שעלו לו חטטין בגופו.

אלא שלפי"ז צריך לבאר שיש ב' מושגים של תענוג, שהרי הגמ' בתענית (שם) אמרה בשם רב חסדא: "כל שהוא משום אבל אסור בין בחמין ובין בצונן, וכל שהוא משום תענוג בחמין אסור בצונן מותר". ומכך שתענית ציבור, כגון על גשמים, הוגדרה "משום תענוג" ונאסר בה רק חמין, משמע שבאבלות נאסר לא רק תענוג אלא אף יותר מכך! א"כ כיצד יתורץ מעשהו של ר"ג, והרי הגמ' בתענית אמרה במפורש שבאבל אסור גם מעבר לתענוג? [התוס' אינם מזכירים את הגמ' בתענית ורק הסתמכו על הירושלמי שאמר במפורש שברחיצה שאינה של תענוג מותרת לכו"ע].

על כרחק מוכרחים להסביר שיש שתי רמות של תענוג: רחיצה במים חמים נחשבת לתענוג גדול ועל כך דיברה הגמ' בתענית "כל שהוא משום תענוג אסור רק בחמין והותר בצונן". אך גם רחיצה במים קרים יכולה להיחשב כתענוג קטן, כגון רחיצה בימות הקיץ הקרים, ותענוג זה נאסר אף לאבל. לעומת זאת הירושלמי מדבר על רחיצה שאינה לתענוג כלל, כגון להסיר חטטין, ובזה הסיק הירושלמי להתיר. והתוס' שסבורים שהבבלי אינו חולק על הירושלמי מסבירים את היתרו של ר"ג

ד. האם איסמנים מותר לרחוץ אף בחמין?

בירושלמי (שם) בהמשך מובא: "ר' יוסי ברבי חנינא, ראו אותו טובל (ביום אבלו, ולא ידעו) אם לקרויו לא ידעין, אם להקר גופו, שאין רחיצת צונן רחיצה, לא ידעין". כלומר, נסתפקו האם הוא טבל כדי להיטהר מטומאת קרי, וסתם רחיצה בצונן אסורה, או שטבל להקר גופו ואין רחיצת צונן אסורה כלל. הירושלמי אינו מכריע בספק זה.

והנה, אם רחיצת צונן לא נאסרה כלל (כפי צד אחד בירושלמי), א"כ היתרו של ר"ג באיסטניס מתייחס למים חמים, שהרי צונן מותר לכל אדם. אך בבבלי (תענית דף י"ג ע"ב) הסיקו במפורש שאבל אסור בין בחמין ובין בצונן, וא"כ אין ראייה שר"ג התיר לאיסטניס לרחוץ בחמין, שהרי למניעת צער די ברחיצת צונן בלבד.

אמנם לפי ביאור הרמב"ם למילה "איסטניס" (מצונן) ברור שההיתר הוא אפילו בחמין, מפני שהחמין מועילים לאדם מצונן (לפתיחת דרכי הנשימה). אולם אם נסביר את המושג "איסטניס" כרש"י (שם ד"ה רחץ לילה): "אדם מעונג ומפונק", או כתוס' (שם) או כהריטב"א (שם): "והאי רחיצה של ר"ג... להעביר הזוהמא", א"כ אפשר לומר שההיתר של ר"ג נאמר רק לגבי רחיצה במים צוננים, שדי בה כדי למנוע צער והיא מעבירה את הזוהמא, ואין צורך להתיר רחיצה במים חמים. ועדיין צ"ע - שמא אדם מעונג ומפונק אינו

מסוגל להתרחץ אלא במים חמים, ולכן גם רחיצה כזו אינה אלא להעביר את הצער, וצ"ע.

ואולי אפשר להבין אחרת בירושלמי, שמסקנתו היא, שרחיצה לאבל נאסרה אפילו בצונן, שכן אחרי הספק הנ"ל סיימה הגמ' (שם): "הורי ר' בא כהין תניא הורי ר' אחא, בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות עליו שמותר להרחיצן במים". וכתב בפירוש מבעל 'ספר חרדים' (שם ד"ה הורי ר' בא) שגמ' זו מקומה אינו כאן אלא ביומא בסוגיא של 'הלך להקביל את רבו'. אך אולי ניתן לפרש שהגמ' מביאה זאת הכא כדי לדייק שדווקא רגליו קהות מותר לרוחצן בצונן, משמע שלשאר אבליים אסור לרחוץ אפילו בצונן, כמסקנת הבבלי בתענית. ודו"ק.

ה. רמת האיסמניסיות הנדרשת

הטור (יו"ד סי' שפ"א) מביא בשם רב האי גאון: "לאו כל דאמר אסטניס אני שומעין לו, אבל ודאי אי מגליא מילתא מעיקרא דאית ביה האי מילתא ואם אינו רוחץ בא לידי סכנה - רוחץ, דדמיא לסכנה ורפואה, משום דאיסטניס כחולי גדול הוא ממדה זו. ולא כל מי שנוהג בשרו בנקיות אסטניס הוא, אלא מי שבא לידי סכנה אם אינו רוחץ".

והרמב"ן (הובא בטור שם) חלק עליו וכתב: "מה שכתב שלא כל מי שאומר אסטניס אני ומתנהג בנקיות מתירין לו, יפה כיון. אבל מה שכתב שאם אינו רוחץ בא לידי סכנה - לאו סכנה ממש, אלא מצטער הרבה ובא לידי מיחוש בכך".

פושרים למי שלא מסוגל להתקלח בקרים) בכדי להעביר זוהמה וריח רע וזה בהסתמך על דברינו לעיל:

א. למסקנת הגמ' בתענית (דף י"ג ע"ב) אע"פ שמן הראוי היה לכאורה לאסור אכילת בשר ויין משום התענוג שבה, חז"ל לא אסרוה כי היא נצרכת לאבל כדי להסיר דאגתו. ואע"פ שבכך הוא גם נהנה, כיוון שעיקר מטרתו היא הסרת צער - לא אסרו זאת חכמים. ונראה שהוא הדין לרחיצה בימי הקיץ בארצנו (שהתרגלנו לרחוץ בכל יום), עיקר הרחיצה (בצונן) היא הסרת צער הזיעה ולכן מן הסתם לא אסורה חכמים, גם אם יש בה הנאה כלשהי. והרי זה דומה למסקנת הגמ' (שם) שלסוך אפילו כל שהוא אסור, ואם להעביר את הזוהמא מותר, ובימינו כל זיעה נחשבת לפסולת הגוף ורחיצתה כהעברת זוהמה, ובפרט לסובלים מהזיעה ומאי-נעימות מן הבריות.

ואף שבגמ' הוזכר העברת זוהמה רק לגבי היתר לסוך, אין לחלק בעניין זה בין סיכה לרחיצה. וכן מוכח מדברי הרמב"ם בהלכות אבל (פ"ה ה"ג) שכתב: "ומנין שהאבל אסור לכבס בגדיו ולרחוץ גופו ולסוך? שנאמר: "התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן" ורחיצה בכלל סיכה שהרחיצה קודמת לסיכה, שנאמר: "ורחצת וסכת." הרי לפנינו, שההיתר להעביר הזוהמה כולל סיכה ורחיצה, א"כ כל שכן שתותר רחיצה בלבד בכדי להעביר הזוהמה.

ב. התוס' בברכות (דף ט"ז ע"ב ד"ה איסטניס) פסק במפורש שכל רחיצה

מדבריו משמע שרק איסטניס שמניעת רחיצה מביאה אותו לידי מיחוש, כלומר לידי צער של כאב, מותר ברחיצה, וכן משמע ברשב"א (ברכות שם).

אבל רבינו יונה (ברכות דף ט' ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה מתני') חולק וסובר שכל מי שמניעת רחיצה גורמת לו צער כלשהו נחשב לאיסטניס ומותר ברחיצה. ראייה לדבריו הוא מביא מהירושלמי שכתב שמי שיש לו חטטים בראשו מותר לסוך ביוה"כ, וחטטים בראש אינם צער של כאב וכן משמע ברא"ש (ברכות פ"ב סי' ט"ו, ומו"ק פ"ג סי' ל"ז).

בימינו השתנו הרגלי הרחצה. לכל אדם יש בביתו מקלחת ואנשים רגילים בימי הקיץ החמים להתרחץ בכל יום לכה"פ פעם אחת. לפיכך נראה שדין אדם ממוצע בימינו תלוי במחלוקת הראשונים הנ"ל. לשיטת הרמב"ן והרשב"א שסוברים שרק מיחוש מתיר רחיצה - אדם ממוצע לא ייחשב לאיסטניס, וק"ו לשיטת רב האי גאון שמצריך סכנה. [אמנם במקום שהצער הוא כה רב, נראה שהצער הרב יכול להיחשב כמיחוש]. אבל לשיטת רבינו יונה והרא"ש נראה שלכל אדם ממוצע בימינו נגרם צער אם אינו מתקלח לכה"פ פעם ביום, ובפרט במקומות עם לחות גבוהה, ולכן מותר לרחוץ במים קרים, כנ"ל.

ו. סיכום ומסקנות

מסיכום כל הדברים לעיל נראה לומר, שאבל בימי השבעה הסובל מזיעה כתוצאה מימי הקיץ החמים יכול להקל ולרחוץ גופו לכל הפחות במים קרים (או

לתענוג אלא להעביר הזוהמא שלא היה יכול לסבול" (ברכות ט"ז ע"ב ד"ה אלמא). ולכן רוב האנשים נחשבים היום לאיסטניסים "שלא יכולים לסבול" בלא רחיצה, גם לדעת רבנו יונה והרא"ש שהזכרו לעיל.

ד. מי שרוצה להחמיר על עצמו, למרות כל הנאמר לעיל, נראה שאם אינו עומד תחת זרם המים כל העת, אלא רוחץ כל איבר בגופו בנפרד, רחיצה שכזו מוכיחה על עצמה שאין מטרתה לתענוג אלא להעברת זוהמה, ומותרת לכו"ע.

ה. לפי מקצת מן הפוסקים ניתן להקל לאיסטניס (הסובל מאוד) לרחוץ אפילו במים חמים, אך נראה שאין צורך להקל בכך, וראוי להסתפק ברחיצה במים פושרים לצורך ניקיון בלבד. אך אם עושה כן ואינו רוחץ במים קרים, מן הראוי להחמיר לרחוץ כל איבר בנפרד כדי שיהיה ניכר שהרחיצה אינה לשם תענוג, אלא למניעת צער.

שאינה לשם תענוג מותרת עפ"י הירושלמי, ומדבריו משמע שאין מחלוקת בעניין זה בין הבבלי לירושלמי, וכן משמע בריטב"א (שם).

ואף אם נאמר שיש מחלוקת בדבר זה בין הבבלי לירושלמי (שלא כהתוס' והריטב"א), כבר פסק 'ספר חרדים' (בפירושו על הירושלמי שם): "וספיקא דרבנן לקולא". וק"ו לעניין רחיצת אבל שיש להקל, שהרי קי"ל בהלכות אבל שהלכה כדברי המיקל. וכן פסק הרדב"ז על דברי הרמב"ם (הל' אבל פ"ה ה"ד) שרחיצה שאינה של תענוג מותרת, וכן פסק שם בהגהות מימוניות (שם אות ג').

ג. אף שיש שפסקו שרק מי שמניעת רחיצה תביא אותו לידי מיחוש נחשב לאיסטניס, נראה שבהרגלי ימינו ובאקלים ארצנו, ובפרט במקומות החמים והלחים, מניעת רחיצה היא סבל כל כך גדול שדינו כדין ששווה בחומרתו ל"מיחוש". וכן משמע מהריטב"א שכתב: "והאי רחיצה של ר"ג לא היתה

מצוות
התלויות
בארץ

